

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 6, p. 81-90, December 2012

**TARİHTEN GÜNÜMÜZE, GÜNÜMÜZDEN GELECEĞE BİR GÜÇ
MÜCADELESİ OYUNU: AVRASYA, ORTA ASYA VE TÜRKİYE**

*A POWER STRUGGLE FOR THE FUTURE TO THE PRESENT DATE,
THE MODERN GAME: EURASIA, CENTRAL ASIA AND TURKEY*

Dr. Haktan BİRSEL

Orta Asya Araştırmaları

Okt. Olcay ÖZKAYA DUMAN

Mustafa Kemal Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma Uygulama Merkezi

Abstract

Eurasia has been the cradle of civilizations and cultures throughout history. Therefore, the date is used as a stage in the struggle between the dominions, each period this land, and has created the world affecting important breaking points.

The Turks of Central Asia that make up the center of Eurasia, and asimilasyonlarına, both Russian and was informed that the assign residences as well as to Turkey because of the power in the wake of the SOVIET UNION is very important in some of the scene

Versatile fighting starting in the USSR. In cultural, economic, energy and political interests, Turkey out of the fore and all types of development are available directly affects formations. Because of this struggle in Turkey, especially on links from the beginning of works to take in. Geography of Central Asia and Eurasia, especially when a balance of power in the region, Turkey's evaluation of the potential witness the struggle and the attempts to demonstrate a new erat o begin with. In this new era, the balance of power in the region being displayed fort he purpose of being Turkey.

Keywords: Central Asia, Oil, Russia Federation, The UNITED STATES

Öz

Avrasya tarih boyunca kültürlerin ve uygarlıkların beşiği olmuştur. Bu nedenle de tarihin her döneminde bu topraklar hâkimiyet mücadelelerinde sahne olarak kullanılmış ve dünyayı etkileyen önemli kırılma noktaları yaratmıştır.

Avrasya'nın merkezini oluşturan Orta Asya, hem Türklerin ata yurdu olması, hem Rus asimilasyonlarına uğraması ve hem de SSCB sonrasında güç mücadelelerine sahne olması nedeniyle Türkiye için büyük önem taşımaktadır.

SSCB sonrasında başlayan mücadele çok yönlüdür. İçinde kültürel, ekonomik, enerji ve siyasi çıkarların ön plana çıktığı ve her türlü gelişmenin Türkiye'yi direkt olarak etkilediği oluşumlar mevcuttur. Türkiye'de özellikle tarihi bağları nedeniyle bu mücadelenin içinde başlangıçtan itibaren yer almaya çalışmaktadır. Avrasya ve özellikle Orta Asya coğrafyası bir güç dengesi mücadelesine tanık olmaya başladığında Türkiye'nin bölgedeki potansiyeli değerlendirmesi ve başlatacağı girişimleri ile kendini ortaya koyacak bir yeni döneme girecektir. Bu yeni dönemde Türkiye bölgede güç dengesi olma amaçlı varlık göstermek isteyecektir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Petrol, Rusya Federasyonu, ABD

Giriş

Batıdan doğuya, Avrupa'yı, eski Rus topraklarını, Orta Doğu'yu, tarihi Türkistan coğrafyasını ve Çin'i içine alan Avrasya Kıtası son derece önemli bir yere sahiptir. Avrasya kıtası tarih boyunca içinde barındırdığı dünya çapındaki yer altı ve yer üstü zenginlikleriyle, dünyanın en büyük nüfusuyla, kültür ve uygarlık merkezi olması nedenleriyle, sürekli olarak kıta içi ve kıta dışı güç merkezleri için çekici ve cazip bir hedef olmuştur.

Özellikle Mackinder'in ortaya koyduğu dünya hâkimiyeti stratejisi kapsamında, Kafkasları, Hazar'ı ve Orta Asya'yı içine alan büyük Türk coğrafyası öncelikle kıtasal hâkimiyet için çok önem taşıyan bir bölge olmuş ve tarih boyunca kıtasal güçler, hâkimiyetlerinin merkezini bu coğrafyada kurma gayreti içinde olmuşlardır (Davutoğlu, 2003:104).

Bu noktadan hareket edildiğinde dünyanın siyasi yaşamını etkileyen ve yeni yaklaşımlar çerçevesinde farklı bakış açılarına sahip stratejilerin ortaya çıkmasına neden olan ve uygulama alanına konulduğunda da büyük insan kitlelerinin yaşamlarını etkileyen kırılma noktaları da Avrasya Kıtası merkezli olarak gelişmiştir. Özellikle Türk dünyası düşünüldüğünde Orta Asya'yı ve etrafını kapsayan Türkistan coğrafyasının Rus kontrolüne alınması, bu topraklarda yaşayan Türklerin bir daha tehdit olmaması üzerine kurgulanan asimilasyon politikalarının acımasızca uygulanması sonucunda meydana gelen kültürel, demografik ve siyasi kırılmalar Türkiye'ye ve Türk dünyasına önemli seviyelerde zararlar vermiştir.

Bu nedenle özellikle Rus hâkimiyetinde Orta Asya'nın parçalanışı ile başlayan modern güç mücadelesinin, SSCB'nin ortaya koyduğu etkinin yok olması ile günümüze kadar gelen süreçte değişen dinamikler ve stratejik yaklaşımlara yön veren kararların incelenmesi, gelecekte Avrasya'da meydana gelecek değişimlerin ve bu değişimlerin Türkiye'ye nasıl etki edeceğinin algılanabilmesi için büyük önem taşımaktadır.

Dolayısıyla bu makalenin amacı Atatürk'ün 29 Ekim 1933'de Ankara Palas Otel'de Cumhuriyet'in 10. yıl kutlamalarında, "*Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız var. Fakat yarın ne olacağını bugünden kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sınımsız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilir. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak o güne kadar*

yalnız susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır., manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli, birçok olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli.” şeklinde ifade etmiş olduğu öngörüsünün Türkiye tarafından ne kadarının gerçekleştirilebildiğini ve bunun önündeki engellerin tamamının aşılma yollarının ortaya konulmasıdır (İlhan, 1997: 51).

Rus İhtilalinin Orta Asya Türklerine Etkileri

Birinci Dünya Savaşı'nın son çeyreğinde ortaya çıkan Rus Bolşevik İhtilali, savaşın seyrini değiştirmese de Türk dünyasında deprem etkisi yaratmıştır. İhtilalin başında Lenin, bu dönemde yeni bir Rus dünyası yaratma yönünde iki stratejiyi uygulama alanına koymuştur. Bunlardan birincisi, Orta Avrupa'nın doğusundan başlayarak Çin sınırına kadar uzanan ve geçmişten günümüze tarihi Türk yurdu olan Türkistan coğrafyasını içine alan bölgede mutlak bir Rus hâkimiyeti tesis etmek, ikincisi ise, sıcak denizlere en kısa yoldan çıkışı sağlayacak olan Türk boğazlarını kontrol edebilmektir (Raşid, 1996: 200 a).

Sıcak denizlere kısıtlama olmaksızın çıkış sağlayacak boğazların hayati önemi haiz olduğunu fark eden Lenin, 1919 yılında başlayan Türk Milli Mücadelesi'nin başarılı olması ve özellikle güçlü bir İngiliz hâkimiyetinin eline geçmemesi amacı doğrultusunda Milli mücadeleye yardım yapmaktan çekinmemiştir. Ayrıca bu durum kendi siyasal çıkarları açısından da önem teşkil edecektir.

Bununla beraber dönemin Rus yönetimi, Kafkaslardan Çin'e kadar uzanan coğrafyada Rus hâkimiyetini tesis etme stratejisinde aynı yumuşak yaklaşımı ve yöntemi kullanmamıştır. Bu coğrafyanın mutlak hâkimiyetinde Türklerin etkisiz hale getirilmesinin gerekliliğinin farkında olan Lenin, bu amaca ulaşabilmek için stratejisini iki aşamalı tesis etmek üzere girişimlerde bulunmuştur.

Birinci aşama silahlı mücadeleye dayandırılmış ve Türklerin bir daha direniş göstermemesi için savaşacak güçlerinin yok edilmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde Ruslara karşı başlatılan Türk hareketi olan “Basmacı Hareketi” de Ruslara bulunmaz bir fırsat vermiş ve hareketin son dönemlerinde içinde İttihat ve Terakki Cemiyetinin önemli isimlerinden olan Enver Paşa'nın da bulunduğu isyan, orta vadeli bir sürede çöktürülmüş ve Orta Asya Türk savaş gücü zayıflatılmıştır. Purtaş'a (2004: 25) göre; “1920 yılında Buhara emirliği yıkılıp Sovyet idaresi sağlanınca, emir emin Seyyid Alim Han, Afganistan'a kaçmış, daha sonra da doğu Buhara'da Basmacı Hareketi'ni başlatmıştır. Sonradan Enver Paşa Basmacı Hareketinin liderliğini üstlenmiş, Basmacı Hareketi, 1922 yılında Enver Paşa ve 28 bin mücâhidi ile birlikte zirve noktasına ulaşmıştır. 1922 yazında Enver Paşa'nın şehit olmasını takiben 1926'da alınan büyük yenilgiden sonra son Basmacı lideri İbrahim Bey Afganistan'a çekilmiş ve hareketin son direnişi 1930'a kadar sürmüştür.” Türk-Müslüman savaş gücünün zayıflatılmasının ardından ikinci aşamaya geçilmiştir.

Yeni aşama her türlü asimilasyon tedbirlerinin kullanılması ile hedef kitlesi Türk bütünlüğü olan kültürel yapının yeni sınırlar çizilerek, yeni kültürler ve kimlikler inşa ederek birden fazla Türk ama farklı kimliklerde ve Rus güdümünde toplulukların yaratılması olmuştur (Fegil 2003: 72).

Bu çerçevede, Türkler bilinçli ve karmaşık sınırlar ile birbirlerinden ayrılmış ve zorunlu göçler ile aynı bölgede birbirini tanımayan kitleler oluşturulmuştur.

Tataristanlı bir hoca olan “İlminski”nin düşünceleri ışığında farklı sınırlara bölünen topluluklara yapay etnik kimlikler verilmiş ve Türk ulusunun farklı boyları olan Kazaklar,

Kırgızlar, Özbekler ve Türkmenler 1924 yılından itibaren, farklı kültürel yapıda, farklı dilleri konuşmaya başlayan ve hatta çeşitli yapay olaylar ile birbirlerine düşman olan ve birbirleri ile irtibatları kesilmiş bağımlı ulusçuklara dönüştürülmüştür. Lenin sonrasında Stalin de aynı politikaları sürdürmüştür (Hablemitoğlu, 2004: 22).

Rus milletleştirme adı verilen bu politika ile hedeflenen farklılaştırma çalışmaları 1930'ların başında tamamlanmıştır. Farklı kimlikleri ile birer Sovyet uydusu haline gelen Türk toplulukları her zaman Ruslara hizmet edebilmeleri için de ekonomik tedbirler, kültür inşasını destekler nitelikte olmuştur. Bu kapsamda Türklerin ekonomik alanda güçlenmemeleri veya kendi kendilerine yeterliliğe ulaşamamaları için birbirlerine bağımlı yapıların teşkili, teknik hizmetin sadece Ruslar/Türk olmayanlar tarafından verilmesi ve yönetici konumuna asla Türklerin getirilmemesi bu tedbirlerin önde gelenleridir (Raşid, 1996: 110 b).

Stalin döneminde tamamlanan kültürel erozyon ve milletleştirme çalışmaları sonucunda Türkler bir Rus tehdidi olmaktan çıkmış ve kendi aralarında dahî hiçbir zaman irtibatı olmayan ve zaman zaman birbirleri ile mücadele eden ve bölgesel çatışmalara neden olan gruplar haline dönüşmüştür.

Özellikle Stalin tarafından bu projenin hayata geçirilmesi sonucunda Orta Asyalı toplulukların Anadolu'da Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile irtibatlarının kesilmesine yol açmıştır. Böylece 1945 yılından itibaren başlayan Soğuk Savaş Dönemi boyunca özellikle Orta Asya, bütün dünya için kapalı bir kutu olmuştur.

SSCB'nin Dağılması Sonrasında Orta Asya ve Türk Dünyası

1990 yılı dünya tarihinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki kırılma noktasını oluşturmuş ve dünya devletleri "Yeni Dünya Düzeni" algılaması ile karşı karşıya kalmıştır. SSCB'nin dağılması, bir anda Doğu Avrupa'dan Balkanlara ve Orta Asya'ya kadar geniş bir coğrafyada yaşayan insanların bir anda özgür kalmalarına sebep olurken, bu coğrafya, sınır, ekonomik, askeri, radikal terör gibi önemli sorunlar ile yüzleşmiştir. Büyük bir şaşkınlığa sebep olan bu bağımsızlık olayı Türk Cumhuriyetleri için de beklenmedik şekilde gelişmiştir.

Bu konuda dönemin Tacikistan Devlet Başkanı " *Bağımsızlık Orta Asya halklarının başına hiç beklenmedik bir anda gökten meteor gibi düştü*" şeklinde ifade etmiştir. Brezezinski'ye (1998: 114) göre "1991 sonlarında dünyanın toprak bakımından en büyük devleti SSCB'nin dağılması, Avrasya'nın tam ortasında kara delik yaratmıştır".

Bağımsız devlet için gerekli olan her türlü eksiklikleri ve yetersizlikleri olan Orta Asya'nın Sovyet ardılı Türk toplulukları da bu problemleri ile beraber bağımsızlıklarını ilan etmişler ve dünya ile ve özellikle dünyanın bu dönemdeki önemli güç merkezleri ile irtibat kurmaya başlamışlardır.

Bu kapsamda Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Orta Asya'da Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Batı Türkistan'ın güney sınırlarını oluşturması nedeniyle Türk Cumhuriyetleri içinde değerlendirilmesi gereken Tacikistan, birer bağımsız devlet olarak uluslar arası topluma entegre olmuşlardır. Türkiye "Atlantik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" söylemiyle ortaya çıkan bu yeni konjonktüre bir lider olarak ve "Türk dünyasının yeniden canlandırılması" adına devreye girmeye çalışmıştır (Kuru, 1999: 142). Türkiye'nin bu idealin gerçekleşmesi adına üç stratejik hamlesi olmuştur.

Bunlardan ilki, Kafkas stratejik adımdır. Türkiye, bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından Ermenistan ile Karabağ sorunu yaşayan ve çatışma içine giren Azerbaycan'ın yanında yer almış ve Azerbaycan'a her alanda yardım etmeye başlarken, Ermenistan'a sınır kapılarını kapatarak ambargo uygulamaya yönelmiştir. Fakat Kafkas stratejik adımı istenilen sonucu vermemiştir. Bunun iki önemli sebebi vardır. Birinci sebep Azerbaycan'ın zayıf olması ve Karabağ üzerinde iddia ettiği haklarını alma konusunda ortaya koyduğu askerî, ekonomik ve özellikle millî duygularının yetersiz kalmasıdır. Bu nedenle de Ruslar tarafından

desteklenen Ermenistan, Karabağ bölgesinde Azerbaycan'ın başarılı olmasına engel olabilmış ve bu sürecin günümüze kadar çözümsüz kalmasını sağlayabilmiştir.

İkincisi ise, Türkiye'nin Azerbaycan'a desteğinin bölgesel nitelikli kalması ve uluslar arası bir boyut kazanarak özellikle Ermenistan-Azerbaycan sınır hattına ve Karabağ bölgesine Türkiye destekli bir NATO Barış Gücü unsuru getirilememesidir. Böylece Güney Kafkasya'da tek inisiyatif sahibi olan devlet Rusya Federasyonu (RF) olmuş ve gelişmeleri kendi çıkarlarına göre yönlendirebilmiştir.

Özellikle, Azerbaycan'ın Hazar Enerji Havzası'nın en önemli kısmına sahip olmasına rağmen Sovyet ekonomik sisteminin bağımlılık üzerine şekillenmesi, bu dönemde petrolü çıkarma ve işleme teknik kapasitesine sahip olmaması ve bunun içinde dünyanın bu alanda önde gelen devletlerine ihtiyaç duyulması, Türkiye'nin bu alandaki eksiklikleri ve tam olarak hedefi vuramayan girişimleri sonucunda, Güney Kafkasya coğrafyasında Türkiye uzun vadede geleceğe dönük fayda sağlayacak bir başarıyı tam olarak sağlayamamıştır diyebiliriz.

Türkiye'nin ikinci stratejik hamlesi, aynı dönemde ABD ile eşgüdümlü olarak Orta Asya'da başlatılmıştır. "CENTRASBAT" olarak Orta Asya-Batı güvenlik organizasyonunun çekirdeği denilebilecek oluşum, NATO unsurları ile Orta Asyalı Türk Cumhuriyetlerini bir araya getirmeyi hedeflemiştir. Erhan'a (2003: 1) göre; "1996 yılının başlarında NATO'nun da desteği ile Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan silahlı kuvvetlerinin katılımı ile Central Asia Battalion veya Türkçe adıyla Orta Asya Barış Gücü Taburu kurulmuştur. Centasbat tatbikatlarının 1998 ve 2000'de yapılan bölümlerine ABD birlikleri katılmıştır". Bu oluşum içinde yapılan tatbikatlar için merkez Kazakistan seçilmiş ve yarım yüzyıllık bir Soğuk Savaş dönemi sonrasında Batı dünyası, Orta Asya'ya ilk defa ayak basmıştır. Bu Türkiye için, tarihi bağların yeniden canlanması ve hiçbir gücün engellemesi olmadan Türk Cumhuriyetleri ile birleşme yolunun açıldığı anlamına gelmiştir. Bu yönelim Türkiye'nin Türki toplulukları ile kurmayı hedeflediği tarihi, kültürel ve siyasal bağların hızlı bir şekilde kurulabileceği yolunu açmaya yöneliktir.

Türkiye'nin üçüncü stratejik hamlesi, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler kapsamında çalışmalara yöneliktir. Bu kapsamda "Atlantik'ten Çin Seddi'ne" söylemi ile başlatılan süreçte, Türk dünyasının bütünleşmesi hedeflenmiş ve bu hedefe yönelik olarak, Türkçe konuşan devletler zirveleri, ikili ilişkiler kapsamında ekonomik işbirliği girişimleri, askeri yardımlaşmalar gibi büyük fakat uzun vadede sonuçsuz adımlar atılmaya çalışılmış ve tam olarak istenilen başarı elde edilememiştir.

Bu uzun vadede sonuç getirmede yetersiz kalan girişimlerin önüne üç engel çıkmıştır. Birincisi Türk devletlerinin demografik yapılarıdır. Her ne kadar Orta Asyalı Türk halkları bağımsızlıklarını ilan ederek birer Türk cumhuriyetlerine dönüşmüş olsalar da kimileri kendi aralarında Sovyet ideolojisinin bıraktığı farklı kültür inşası izleri sürmüştür. Bu devletler bağımsızlık sonrasında da Türk bütünlüğü ve kültürel Türk milliyetçiliği yapmak yerine, Rusların kendilerine kazandırdığı etnik kimlik yapıları üzerinden milliyetçilik yapma yolunu seçmişlerdir. Dolayısıyla ortaya Türk bütünlüğü düşüncesi çıkamamış, onun yerine Kazak, Özbek, Kırgız gibi milliyetçilikler daha fazla önemsenir olmuştur.

İkinci engel demografik açıdan Rusların yakın tarihte yapmış oldukları asimilasyonun etkilerinde görülmüştür. Doğru bir demografik inceleme ile Türk Cumhuriyetlerinin içlerinde değişik etnik grupların olduğu, Kazakistan örneğinde olduğu gibi bazı cumhuriyetlerin nüfus yapılarında Rus, Ukraynalı, Doğu Alman kökenlilerin azımsanmayacak kadar fazla olduğu ve hatta genel ülke nüfusunda Türk kökenliler kadar yüksek bir orana sahip olduğu

görülmektedir. Dolayısıyla bu durum Türkiye'nin "Türk dünyasında Birlik" yaklaşımını olumsuz etkilemiş ve istenilen birleşmede verimlilik oranı düşük kalmıştır.

Üçüncü engel ise kıta içi ve kıta dışı güç merkezlerinin baskın çıkmasındadır. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nin önderi durumundaki RF'nun özellikle Çin ile ekonomik, askeri işbirliğine gitmesi, ABD'nin Hazar Enerji Havzası'nda kontrolü ele geçirmeye yönelmesi, bu coğrafyada Büyük Oyun'un yeniden başlamasına sebep olmuştur (Ülkü, 2002: 35). Bu güç mücadelesinin başlaması ile henüz bölgesel bir güç seviyesine ulaşma aşamasında olan Türkiye için yetersizlik kapsamlı sorunların çıkması anlamına gelmiştir. Böylece enerji kaynaklarına sahiplenme merkezinde başlayan mücadele içinde Türkiye, önemli bir yer bulamamış olmanın yanı sıra Türk Cumhuriyetleri ile işbirliğini güçlendirme şansını da zora sokmuştur.

Orta Asya Güç Mücadelesinde Dönüm Noktaları ve Türkiye'ye Etkileri

SSCB'nin yıkılışının hemen ardından RF kurulmuş, dönemsel başkanı Yeltsin ile varlığını korumaya ve devlet olarak toparlanmaya çalışmıştır. RF önderliğinde oluşturulan BDT oluşumu da bu amaca hizmet etmeye yöneltilmiştir. RF, SSCB'nin ardından ortaya koyduğu "Yakın Çevre doktrini" gereği siyasi ve askerî olmak üzere iki oluşuma ihtiyaç duymuştur. Akarşlan'a (1997: 921) göre; "*Moskova, SSCB'nin parçalanması ile bağımsızlıklarına kavuşan ülkeleri yakın çevresi (Near Abroad) olarak tanımlamaktadır. RF bu kapsamda yakın çevresi olarak tanımladığı bölgede kendisini mutlak söz sahibi olarak görmektedir.*" Başlangıçta BDT oluşumu, RF ve çevresi ile Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini içine alması bakımından siyasi birlik ihtiyacını karşılar olarak gözükmiştir. Askeri birlik için de bir güvenlik organizasyonu düşünülmüş ve bu maksatla BDT devletleri ile beraber "Taşkent Güvenlik Örgütü" hayata geçirilmiştir (Jafalian: 2003, 57).

SSCB'nin dağılması, iki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkması ile dünyanın tek süper gücü olarak kalan ABD için bu yeni dönem, kendi ekseninde ve kendi çıkarlarına göre dünyanın yeniden biçimlendirilmesi anlamına gelmiştir. Bu bakış açısını kendisi için çıkış noktası yapan ABD yönetimi, ilgisini kısa bir süre içinde bu topraklara yönlendirmiştir. Avrasya güç mücadelesinde ABD'nin başlangıç hedefleri, genel coğrafya üzerinde hâkimiyet tesis etmek yerine, Sovyet ardılı nükleer silahların kontrolü ve Hazar enerji kaynaklarının ele geçirilmesi yönünde olmuştur.

Nükleer silahlar kapsamında, SSCB silahlarının büyük çoğunluğunun konuşlandırıldığı Kazakistan önem kazanan ilk Türk cumhuriyeti olmuştur. Kazak Devlet Başkanı Nazarbaev'in de bu konuya ABD eksenli yaklaşması ve "Kazaklar topraklarında nükleer silah istemiyor" açıklaması ile BDT ve ABD arasında START-II antlaşması imzalanmış ve orta vadede nükleer silahların kontrolü sağlanmıştır. Bu durumun önemi Kleveman'a (2004: 23-48) göre; "*1 Şubat 1992'de Kamp David'de soğuk savaşın bittiğine dair anlaşma imzalandı. İki büyük güç artık birbirlerine düşman olmadıklarının açıkladı. ABD ile RF arasında nükleer silahların sınırlandırılmasına yönelik START II kapsamında görüşmeler yapıldı. Bu görüşmeler dünya için çok büyük önem taşıyordu*" şeklinde vurgulanmaktadır.

Küresel güç mücadelesi anlamında esas rekabet bu süreçten sonra başlamıştır. Hazar Enerji Havzası'na komşu olan ülkeler, bu enerji kaynaklarını zayıf ekonomik yapılarını düzelterek birer önemli fırsat olarak görmüşler ve bu nedenle başta ABD olmak üzere birçok ülke ile petrol ve doğalgazın çıkarılması ve dünya piyasalarına ulaştırılması kapsamlı görüşmelere başlamışlardır.

Bu çerçevede Türkiye'de de yoğun çalışmalar başlatılmış ve Azerbaycan kaynaklarının çıkarılması ve Türkiye üzerinden dünya piyasalarına ulaştırılması projesi Bakü-Ceyhan hattı ile hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Kodaman: 2002, 34). Böylece Türkiye, hem Azerî-Ermeni çatışmalarında ve Karabağ sorununda Azerbaycan'ın yanında olması ve hem de

enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ulaştırılmasında topraklarının alternatiflerine göre en güvenilir koridor durumunda bulunması nedeniyle, küresel güç mücadelesinde orta ölçekli bir aktöre dönüşerek güç kazanmıştır.

RF'nun Batı ile ilişkilerini güçlendirme anlamına gelen "Atlantikçilik" ve SSCB'nin mirasçısı olarak eski tarihi topraklarda hakimiyet tesisi anlamına gelen "Avrasyacılık" stratejik yaklaşımlarının tartışıldığı ve RF Dış İşleri Bakanı Primikov'un Avrasyacı yaklaşımı Çin ile bütünleştirici anlayışının baskın çıkması sonrasında, RF ve ABD arasındaki güç mücadelesinin ilk ayağı Türkiye'yi de siyasi, askeri ve ekonomik anlamlarda etkileyecek tarzda Kafkaslarda başlamıştır (Dugin, 2003: 33). Mütercimler'e (1993, 38) göre; *"Avrasyacılık parçalanış sonrası Rus dış siyaseti birbiri ile çatışma halinde olan iki görüş arasında kalmıştır. Batı ile bütünleşmeyi savunan Atlantikçi görüş ve Rus halkının Büyük Petro zamanında yapılan reformlarla zorla doğru Slav çizgisinden uzaklaştığını ve bu nedenle de reformlara son verilerek geleneksel değerlere dönülmesinin savunulmasıdır. Avrasyacılara göre Batı dünyasının bir parçası olmaları durumunda Rusya'nın ve Rusların bir millet ve devlet olarak yaşama şansları kalmayacaktır."*

Enerji kaynaklarına hâkim olma mücadelesine BDT oluşumu ile giren RF, ABD destekli teşkil edilen GUAM/GUUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, sonra da kısa bir süre için Özbekistan) ile Batı yanlısı bir Kafkas oluşumunu karşısında bulmuştur. Cheterian'a (2003: 2) göre; *"kuruluşundan itibaren GUAM örgütünün faaliyetlerinden rahatsız olan RF, resmi açıklama yapmaktan sürekli kaçınmaktadır. Fakat önde gelen Rus gazetesi Pravda, ABD'nin doğrudan GUAM'ın hamiliğine soyunduğunu, RF'nun bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek için adım attığı bu dönemde ABD'nin GUAM'ı kendisi için güçlü bir ittifak yapma gayreti içinde olduğunu ifade ederek RF'nun rahatsız olduğunu açıklamıştır"*. Türkiye de bu oluşumu, RF'na karşı kuruluşundan itibaren desteklemiştir. Hazar enerji kaynakları ile ilgili süreç ABD lehine ve Bakü- Ceyhan hattı sayesinde Türkiye'ye çıkar sağlayacak önemli bir şekilde "Yüzyılın Anlaşması" ile sonuçlanmıştır. Fakat bu dönemden itibaren Avrasya güç mücadelesinin şiddeti daha da artmıştır.

RF'nun Avrasyacı yaklaşımının en önemli ayağı olan Çin ile bütünleşme 1996 yılında gerçekleşmiştir. Avrasyalılar tarafından oluşturulan Avrasya İttifakı "Şanghay Beşlisi" olarak Çin, RF, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile vücut bulmuştur (Karaca, 2004: 11). Avrasya'yı Avrasyalılar korur mantığı ile başlayan süreç 2000 yılından itibaren genişleme sürecine girmiş ve ilerleyen süreçte "Şanghay Formu"na ve daha sonra da içine Özbekistan'ı da alarak "Şanghay İşbirliği Örgütü"ne dönüşmüş ve Avrasya'da önemli siyasi, askeri ve ekonomik konuma yerleşmiştir (Klare, 2004: 2 .)

2001 yılında ABD'ye yapılan terör saldırılarının Avrasyalı radikal terör örgütü "El Kaide" olduğunun ortaya çıkması sonrasında ABD'nin Afgan harekâtı, Avrasya'da bir kırılma noktası yaratırken yeni bir milâdın başlangıcını da teşkil etmiştir. ABD, bu terör olayı ile tarihte ilk defa fiziki olarak Orta Asya'ya girme fırsatı elde etmiş ve çeşitli yardım paketlerinin sunulması ile Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan topraklarını ve hava üslerini kullanmaya başlamıştır.

Türkiye, 1994 yılında imzalanan petrol anlaşması sonrasında Avrasya'da ve Orta Asya'da meydana gelen gelişmelerin hiç birinin içinde yer almamıştır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile işbirliğini güçlendirebilecek Şanghay oluşumu, Türkiye'nin ABD yönünde tutum izlemesi ve RF ile Çin'in Türkiye'nin Türk dünyasını etkileyebileceği endişesi nedeniyle kapılarını Türkiye'ye kapatmıştır. Böylece, 2000 yılından itibaren günümüze kadar

olan süreçte Türkiye-Orta Asya ilişkilerinde orta ölçekli ilişkiler dışında genel anlamda ciddi kopmalar meydana gelmiştir.

Sonuç

Türkiye'nin, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile son yirmi yıllık süreç incelendiğinde tam olarak verimli bir dönem geçiremediği görülür. Bunun belirgin olarak üç ana sebebi vardır. Bunlar; coğrafi engeller, demografik farklılık ve güç mücadelesindeki yetersizliktir.

Coğrafi engeller kapsamında konu ele alındığında Türkiye'nin Orta Asya'ya direk çıkışını sağlayacak iki koridor olduğu görülmektedir. Bunlar Ermenistan-Azerbaycan-Orta Asya ve İran-Türkmenistan-Orta Asya koridorlarıdır. Fakat Azerbaycan Ermenistan arasında Karabağ sorununun sürmesi, Türkiye'nin de Ermenistan ile ilişkilerini dondurması nedeniyle bu koridor işlevsiz kalmakta ve Türkiye, Orta Asya açılımını bu koridor üzerinden yapamadığı gibi, Ermenistan ve Nahcivan üzerinden de Azerbaycan'a ulaşamamaktadır.

İkinci koridor ise İran üzerindedir ki, İran kendi topraklarında yani güney, güneydoğu İran'da barındırdığı yirmi milyondan fazla Azeri azınlık nedeniyle Türkiye'ye bu anlamda izin vermesi mümkün görünmemektedir. Ayrıca günümüzde her ne kadar İran ile ilişkiler geçmişe göre daha dengeli yürüyor gözükse de, Türkiye'nin ABD yanlısı tutumunun sürmesi, İran-Türkiye ilişkilerinde gerginliğe yol açmaktadır. Dolayısıyla coğrafi konum ve jeopolitik ortam ciddi anlamda Türk dünyasının bütünleşmesinde engel teşkil etmektedir.

Demografik yapılar bakımından konuya yaklaşıldığında, Türk dünyası daha karmaşık durumdadır. Türk Cumhuriyetlerinin nüfus yapıları incelendiğinde nüfus yapılarının hem farklı kimliklere sahip olan yabancılar ile hem de Türk ama sınır karmaşası nedeniyle farklı kökenli gruplardan oluştuğu görülmektedir. Bu durum devletin milli bütünlüğünü sağlamada zorlanmasına neden olmaktadır. Ayrıca, bu devletler milliyetçiliklerinin çıkış noktasını Türk kültürel bütünlüğünden yapmak yerine Rusların güçlendirdikleri ikincil kimliklerinden yapmaktadırlar. Bu nedenle içlerindeki düşmanlık asla bitmemekte ve yakın dönemde Kırgızistan ve Özbekistan'da olduğu gibi şiddet olayları ile gün yüzüne çıkmaktadır.

Dolayısıyla, Türkiye'nin Türk kültürel bütünlüğü merkezli politikaları istenen etkiyi uzun vadede bırakamamış görünmektedir. Bu çerçevede demografik yapılar incelendiğinde durumun sanıldığından daha şaşırtıcı olduğu görülmektedir. Örneğin, Kazakistan'ın nüfusunun %45'i Rus, Ukraynalı gibi Türk olmayan gruplardandır. Kırgızistan'da bu gruplar %10-15 civarında seyrederken, nüfusun %20'si Özbek'tir. Ayrıca problemlili sınır çizgileri yüzünden bazı Kırgız şehirlerinde Özbek asıllılar daha fazladır. Tacikistan'da da durum farklı değildir. Bu topraklarda yaşayanların %25'i Özbek, en az %10'u da farklı milletlerdendir. Türkmenistan'da benzer durumlar söz konusudur. Ayrıca, İran ve Afganistan arasına sıkışmış olan bu Cumhuriyet, radikal terör örgütlerinin baskın olması nedeniyle ciddi anlamda milliyetçilik duygularını güçlendirecek faaliyetlerde bulunamamaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye tarafından bugün olduğu gibi gelecekte de kısa ve orta vadeli hedefler ile Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin güçlendirilme ihtimali üzerine çalışılmalıdır. Bu nedenle öncelikle Orta Asya bir bütün olarak görülmeli ve her Türk devletinin yapısına ve ihtiyaçlarına göre farklı projeler geliştirilmeli ve uygulama alanına konulmalıdır. Oluşturulan bu projeler için sonuç alınması için kısa ve orta vadeli süreçler yerine uzun vadeli bir dönem düşünülmesi ve uygulamalar zamana yayılmalıdır.

Uzun dönemlere yayılarak yürütülecek farklı ülkelerin farklı projeleri belirli bir dönem sonra diğerleri tarafından cazip görülecek ve benzer projeler bu devletlere de uygulanacaktır. Bu çabaların doğal sonucu olarak da önce kültürel sonra da siyasi, politik bütünleşme gerçekleşebilecek bu anlamda uzun vadeli verimli bir yeni dönem oluşturulabilecektir. Bölgede uzun soluklu bir birlik sağlanarak, siyasal, kültürel, ticari ve sosyal yaşam alanlarında çeşitli işbirliği girişimleri ile sürecin önü açılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKARSLAN, M. (2002). “Tarihi ve Siyasi Açından Türk Cumhuriyetlerinin Geleceği ile İlgili Düşünceler”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı. 15.,s.920-924.
- BREZEZİNSKİ, Z. (1998). *Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklikleri*, Sabah Yayınları.
- CHETERIAN, V. (2001). “L'etoile Montent Ouzbeke”, www.lemondediplomatique.fr/novembre2001. (Erş. Trh. Haziran 2011)., s.1-3.
- DAVUTOĞLU, A. (2003). *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları.
- FEGİL, E. (2004). *Yakın Dönem Güç Mücadelesi Işığında Orta Asya Gerçeği*, Gündoğan Yayınları.
- ERHAN, Ç. (2003). *ABD'nin Orta Asya Politikasının 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları*, www.stradigma.com. (Erş. Trh. 4 Kasım 2004)
- HABLEMİTOĞLU, N. (2004). *Gaspıralı İsmail Bey: Dilde Birlik ve Türklük Bilinci, Küreselleşen Dünya ve Türk Birliği*, Der. M. AÇA, H. TURGUT, Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- İLHAN, S. (2004). “Türk Devrimi ve Türk Dünyası”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl.3, sayı. 15., s.1030-1040.
- JAFALIAN, A. (2003). “ Russia The US AND Central Asia: The New Version Of The Great Game”, *French Strategical Military Year Book*, F.R.S. Odile Jacop, 2002-2003., s.51-59.
- KARACA, K. “Çin'in Yeni Güvenlik Kavramı, Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye'nin Bölgedeki Örgütlenmeye Bakışı”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Şubat 2004., s.32-40.
- KLARE, T. (2004). *L'OSCE Denonce Des Legislatives Non Democratiques EnOuzbekistan*, www.monediplomatique.fr/Decembre 2004. (Erş. Trh. 10. Mart 2008)
- KLEVEMAN, L. (2004). *Yeni Büyük Oyun. Orta Asya'da Kan ve Petrol*, İstanbul, Everest Yayınları.
- KODAMAN, T. (2002). *Azerbaycan Petrollerinin Uluslararası Politikadaki Önemi ve Türkiye*, Basılmamış Doktora Tezi.
- KURU, A. T. (1999). *Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelişi: Dokuz Asır Sonra Politika Değişimi, Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*, Der. M. K. ÖKE, Alfa Yayınları.
- MÜTERCİMLER, E. (1993). *21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslar Arası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Modeli*, Anahtar Yayınları.
- PURTAŞ, F. (2005). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Platin Yayınları.
- RAŞİD, A. (1996). *Orta Asya'nın Dirilişi, İslam mı, Milliyetçilik mi*, İstanbul: Cep Yayınları. (a)
- RAŞİD, A. (2001). *Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, İstanbul: Everest Yayınları. (b)
- ÜLKÜ, İ. (2004). *Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

YAPICI, U. (2004). *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları, Orta Asya ve Kafkasya*, İstanbul: Otopsi Yayınları.